

2024-yil. 9-sod

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

Til va adabiyot.uz

«Til va adabiyot – Преподавание языка и литературы – Language and literature teaching» (e-mail:tilaadabiyotuz@gmail.com) <https://oak.uz/pages/4802>

“Toshkent irrigatsiya va qishloq xo‘jaligini mexanizatsiyalash muhandislar instituti”

Milliy tadqiqot universiteti hamda

O‘zbekiston Milliy universiteti

jahonning Top-550, hamda

Top-1000 universitetlar
qatoridan joy oldi.

ILMIY-METODIK ELEKTRON JURNAL
НАУЧНО-МЕТОДИЧЕСКИЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ
SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL ELECTRONIC JOURNAL

Til va adabiyot.uz

M U N D A R I J A

Bosh muharrir

Nargiza BERDIYEVA

Tahrir hay’ati:

Dilshod Kenjayev
Nizomiddin Mahmudov
Yorqinjon Odilov
Jabbor Eshonqulov
Baxtiyor Daniyarov
Abdurahim Nosirov
To’lqin Saydaliyev
Barno Buranova
Zulxumon Mirzayeva
Qozoboy Yo’ldoshev
Bahodir Jovliyev
Salima Jumayeva
Qayum Baymirov
Manzar Abdulxayrov
Aljon Safarov
Madina Nuriddinova
Latifa Xudayqulova
Baro Kadirova
Nargiza Mirzayeva
Guli Shukurova
To’maris Butunbayeva
Okila Turakulova
Yuldosh Raxmatov
Ramziddin Abdusatorov
Feruza Manukyan

Axborot hamkorimiz:

Muharrirlar:

Bibimaryam RAHMONOVA
Oydin SHUXRATOVA

Sahifalovchi:

Mahliyo ABDUQODIROVA

Tahririyat manzili:

100038, Toshkent shahri
Matbuotchilar ko‘chasi 32-uy.
Telefon: (98) 121-74-16,
(71) 233-03-10, (71) 233-03-45,
(71) 233-03-67.
e-mail: tilvaadabiyotuz@gmail.com

Dolzarb mavzu

Sanobar To’laganova.	пространство».....	37
Jadid nasrida komil inson konsepsiysi.....	Ilg’or pedagogik texnologiyalar	
Nazzora Bekova, Bahiddinova	Alimardon Ergashev, Ahmad Bolqiyev.	
Dilnura. BuxDU axborot resurs markazida saqlanayotgan qadimiy toshbosma kitoblar tavsifi.....	Said Ahmadning “Qishdan qolgan qarg’alar” asarini blum taksonomiyasini orqali tahlil qilish.....	41
Dilnavoz Yusupova. Alisher Navoiy ijodida tarsi’ san’ati.....	Mohigul Fozilova, Solixaposhsho Xudoyerova. O’zbek tili darslarini o’qitishda video va audio materiallardan foydalanish.....	43
Iroda Pardayeva. Shoh va buyuk shoir do’stligi.....	Mahliyo Elboyeva. Bolalar adabiyotini o’qitishda zamona viy pedagogik texnologiyalardan foydalanishning amaliy ahamiyati.....	45
Tilshunoslik	Dilafruz Bahiddinova. Bo’lajak o’qituvchilarning ijtimoiy-kasbiy mobilligini rivojlantirishda PRESS FORMULA va JIGSAW usullaridan foydalanishning ahamiyati.....	47
Durdona Xudoyberganova. O’zbek tili metaforalarning leksikografik talqini xususida.....	Oysara Maqsudova. Bo’lajak o’qituvchilarning amaliy-fonetik ko’nikmalarini rivojlantirish ijtimoiy pedagogik zaruriyat.....	49
Dilfuza Hasanova. Buvayda areali qipchoq shevalarida singarmonizm.....	Gulruxsor Sharipova. Maktabgacha ta’lim tashkiloti faoliyatini innovatsion tashkil etishda ijtimoiy hamkorlikning ahamiyati.....	52
Muxaram Alimova, Nilufar Babajanova, Iroda Ismoilova. Kognitiv yondashuvning chet til o’qitish jarayonidagi ahamiyati...18	Madina Mamatova. Maktabgacha yoshdagagi alaliyali bolalar bog’langan nutqining rivojlanishi xususiyatlari.....	54
Farxad Usmanov. Mehmono’stlik o’zbek qadriyatining lingvomadaniy tahlili.....	Muhabbat Ro’zmetova. Ingliz tilini o’qitishda o’quvchilarning kreativlik malakasini rivojlantirish.....	57
Odinaxon Saidaxmedova. O’zbek tilida -niki qo’shimchasining o’zlashtirilishi (bolalar bilan o’tkazilgan tajribalar asosida).....	Dilnoza Iminova. Boshlang’ich sind o’quvchilarida o’qish motivatsiyasini rivojlantirishning omillari.....	63
Shoiraxon Toshxujayeva, Maxbubaxon Tojiboyeva. So’z ko’chma ma’nosining lingvopoetik imkoniyatlari.....	Saodat Shamaqsudova. Mediamatnlarda maxsus leksikadan foydalanish.....	65
Гульчехра Давлатова, Замира Ахмадиллиева. Лингвопрагматические аспекты исследования языкового варьирования в процессе деривации и употребления существительных (на материале русского и узбекского языков).....	Diyora Abdujalilova. Alisher Navoiy va Yahyobey Toshlijalining didaktikaga oid qarashlari.....	68
Лариса Половина. Фразеологические антонимы русского языка.....	Shaxnoza Muxtarova. Ta’lim jarayonida zamona viy pedagogik texnologiyalardan foydalanish.....	72
Нигора Каримова. Теоритические аспекты проблемы «время и	Barno Xusniddinova. Bo’lajak	

O’zbekiston Respublikasi Oly ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oly attestatsiya komissiyasi Rayasatining 2023-yil 3-iyundagi 338/6-sonli qarori bilan **Filologiya** hamda **Pedagogika** fanlari bo’yicha doktorlik dissertatsiyalari (PhD, DSc) asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsya etilgan milliy ilmiy nashrdir.

<https://oak.uz/pages/4802>

ahlini "og'ziga" qaratgan Otabek nafaqat yozuvchining ideali, balki jadidlarning orzusini o'zida jamlagan qahramon timsolidir.

Yozuvchi Otabek, Yusufbek hoji, Anvar misolida ijtimoiy-estetik idealning betakror qiyofasini yaratishga muvaffaq bo'ldi. Qodiriy Otabek, Anvar obrazida XX asr boshlarida Turkiston ziyolisi, savodxon yoshlari qiyofasini aks ettiruvchi estetik idealini umumlashtirdi. Bu obrazlar qiyofasida *O'zbek xarakterini va islom ma'rifatini* ko'rsatishga muvaffaq bo'ldi. Bu esa, o'z navbatida, yozuvchi asarlarining o'ziga xos,

betakrorligini ta'minlagan.

Jadid davri nasrida Behbudiy, Fitrat, Qodiriy, Cho'pon ijodi alohida ahamiyat kasb etadi. Bu davr nasrida ma'rifat va johillik zidlangan bosh g'oya sifatida bo'y ko'rsatadi. Jadid adabiyoti estetik ideali milliy va diniy qadriyatlarni mahkam tutgan, dunyo tanigan, barcha sohada islohot tarafdori bo'lgan, yurt istiqlolli orzusidagi millatparvar ziyoli qiyofasida jonlandi. Bu davr nasri o'zbek adabiyotining noyob durdonasi sifatida adabiy-estetik ahamiyatga molik madaniy-ma'rifiy xazina sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Cho'pon. Adabiyot nadir. – Toshkent: Cho'pon, 1994.
2. Zohiri A. Ona tili // Sadoi Farg'on'a, 1914. № 3.
3. Jalolov A., O'zganboyev H. O'zbek ma'rifatparvarlik adabiyotining taraqqiyotida vaqtli matbuotning o'rni. – Toshkent: Fan, 1993. 56-bet.
4. Лихачев Д. Заметки о русском // Новый мир. 1980, № 3. – С.32.

Nazzora BEKOVA,

Buxoro davlat universiteti professori, f.f.d.(DSc),

Bahriiddinova DILNURA,

BuxDU Filologiya fakulteti 3-kurs talabasi

BUXDU AXBOROT RESURS MARKAZIDA SAQLANAYOTGAN QADIMIY TOSHBOSMA KITOBLAR TAVSIFI

Annotatsiya: ushbu maqolada Buxoro davlat universiteti axborot resurs markazidagi nodir kitoblar, noyob va alohida qimmatli toshbosma nashrlar haqida ma'lumotlar berilgan. Buxoro davlat universiteti bosh kutubxonasining tarixiy manbalar bo'limida necha yillardan buyon saqlanib kelinayotgan qadimiy toshbosma asarlar bugungi kunda o'z qadr-qimmatini yo'qotmay ahamiyatini saqlab kelayotgani yoritib berilgan. Maqolada keltirilgan asarlarda inson turmushidagi hodisalar chuqur amaliy asoslar bilan ijobji nuqtadan sharhlab berilgan.

Kalit so'zlar: toshbosma kitoblar, kitobat san'ati, bosmaxona, manbashunoslik, devon, qo'lyozma nusxa, darslik, nashr.

Аннотация: в данной статье представлена информация о редких книгах, в том числе об уникальных и особо ценных литографиях, находящихся в Центре информационных ресурсов Бухарского государственного университета. Объяснено, как древние литографии, многие годы хранящиеся в главной библиотеке Бухарского государственного университета, сохраняют свое значение, не теряя при этом своей ценности. В представленных в статье произведениях событий человеческой жизни трактуются с позитивной точки зрения, имеющей глубокие практические основания.

Ключевые слова: литографские книги, книжное искусство, типография, источниковедение, библиотека, рукописный экземпляр, учебник, издание.

Annotation: this article provides information on rare books, including unique and especially valuable lithographs, in the Information Resource Center of Bukhara State University. It has been explained how the ancient lithographs, which have been preserved for many years in the main library of Bukhara State University, retain their importance without losing their value. In the works presented in the article, events in human life are interpreted from a positive point of view with deep practical reasons.

Key words: lithographic books, book art, printing house, source studies, library, manuscript copy, textbook, publication.

Kitobat san'ati Sharq madaniyatining qadimiy va nodir turlaridan biri. Kitob Sharqda qadimdan izzat-ikromda bo'lgan. Unda Vatan va millat tarixi, ilm, fan sirlari, kishilarning falsafiy va estetik qarashlari, turmush tarzi, orzu umidlari o'z aksini topgan. Sharq kitoblarini sharqona donolik, ma'nnaviy barkamollik timsoli sifatida e'tirof etadilar. Unda xattot, naqqosh, rassom, muqovasoz, zarhal harf yozuvchisining yuksak mahoratli ishlab chiqarishdagi yuksak saviyasidagi asarlar darajasiga yetkazilgan.

O'rganilgan manbalar orasida tarixiy, diniy, badiiy-falsafiy, islomiy-shar'iy, didaktik, adabiy, folklor va tilshunoslik

mavzularda yozilgan asarlar jamlanmasidan har bir soha vakillari bilimlarni boyitishlari mumkin. Men ushbu kutubxonada saqlanayotgan bir necha asarlar bilan tanishish imkoniga ega bo'ldim. Ular Amir Xusrav Dehlaviyning "Chor Darvesh" asari bo'lib eski turkiy tilda yozilgan. Asarning muqovasi ko'k rangli bo'lib yuza qismidagi ikki naqshda tillo suvi yogurtirilgan va asar yaxshi holatda saqlanganligi uning ko'rinishidan ma'lum. Ustozimiz Komiljon Rahimov tuzgan katalogda ushbu asarning Toshkent "Portsev" bosmaxonasida toshbosma holida nashr etilganini tarjimon va noshir Mullo Mir A'zam ibn Mir Sulton ekanligini va yana ushbu asar haqidagi ayrim noaniqliklar ham bor ekanligini ya'ni ayrim manbashunoslar ushbu asar hind xalq ijodiga tegishli namunalar deya baholashganligini ham e'tirof etib ketgan. bundan tashqari 30-inventar raqam ostidagi Husayn Voiz Koshifiyga tegishli "Anvari Suhayliy" toshbosmasining hindistonda nashr etilgan forscha nusxasining yaxshi holatda saqlanganligini muqovasi sariq rangda ekanligini va yana o'lchamlari va yuzidagi muhrlar haqida atroflicha ma'lumot aytib o'tganlar.

TOSHBOSMA KITOBLAR RO'YXATI:

يوبنلكلما ىفطصم نب لىعمسا

"Hoshiyat ul-Kalanbaviy ala Jaloliddin ad-Davoniya faqoid alazudiya"

حرش يف يناردلانىدىلا لالج ىلىع يوبنلكلما ئيشاح
قىدۇنىغا ئەلاقىغان توشbosma.

"Yosini sharif" – Sankt-Peterburgdagagi imperator kutubxonasida saqlangan Usmon Mus'hafi (644-656) dan olingen nusxa. Ushbu asar kufiy xatida yozilgan. 1905-yili Sankt -Peterburgda qrimlik ma'rifatparvar olim Ilyos ibn Ahmadshoh al-Burog'oni al-Krimiy tomonidan imperatorning maxsus nazorati ostida 50 nusxada faksimel tarzda chop etilgan. Tili – arabiyy. 22 betdan iborat, 20 beti saqlanib qolangan. Hajmi 40x37sm. Noyob kitob

"Tafsiri Husayniy" – Muallifi Husayn Voiz Koshifiy (1440-1505) Mumbay (Hindiston) Muhammadiy bosmaxonasida 1312/1894 chop etilgan. Tili – arabiyy va forsiy. Hajmi 968 bet 34x25sm. Muqovasi o'ziniki. Qo'lyozma yaxshi saqlangan. Buxoro madrasalarida tafsir fanidan darslik sifatida o'qitilgan.

"Siypora" (Qur'oni Karimning o'ttizdan biri) – toshbosma asar Qozonda 1917-yil chop etilgan. Tili arabiyy. Hajmi 79 betdan iborat 23x16sm. Qur'oni Karimning 7 ta surasi jamlangan. Titul varag'i mavjud emas.

"Haftiyak" – toshbosma asar Qozonda 1917-yil chop etilgan. Tili arabiyy. Hajmi 34 betdan iborat 26x12sm va 17x12. Kitob noqis, muqova va titul varag'i mavjud emas. Oxirida "Habib" duosi xosiyati va Nosiriddin afandi bilan bog'liq hikoya turkiyda yozilgan.

"Ravzat us-safo fi siyrat ul-anbiyo va-l-muluk va-l-

xulafo" – Payg'ambarlar, podshohlar va xalifalarning tarjimai holi haqida Jannat bog'i. Muallifi Mirxon (1433-1498). Lakhnav (Hindiston) Munshiy nulkishvar bosmaxonasida 1312/1905 chop etilgan. Tili – turkiy. Hajmi – 1-jild 270 bet, 2-jild 324 bet. Jami – 594 bet. 35x27sm. Muqovasi o'ziniki, qo'lyozma yaxshi saqlangan. Buxoro madrasalarida lug'at va tarixdan darslik sifatida o'qitilgan.

"Kulliyoti Temurnoma ba forsiy" – muallifi noma'lum. Noshir – Mirzo Muhammadqosim ibn Mirzo Abdulxoliq Buxoriy. Toshkent "Gulom Hasan Orifjonov" bosmaxonasi. Tili – forsiy. Hajmi 441 bet. 34x21 sm. Muqovasi qattiq, o'ziniki. Qo'lyozma yaxshi holatda saqlangan. "Temurnoma"ning yana bir fors tilidagi toshbosma nusxasi bo'lib, "Kulliyoti Temurnoma deb yuritiladi.

"Majmua" – darsliklar to'plami. 1. "Siroh fi-l-lug'ot. 2."Zamimai Latifa". 3."Takmila" 4. "Quroh" 5. "Nur us-saboh". Noshir: Sayyid Abdulqayyum. Hindiston, Konpur, "Qayyumi" bosmaxonasida chop etilgan 1829. Tili arabiyy va forsiy 630 bet. 32x24. Buxoro madrasalarida lug'atshunoslik fanidan o'qitilgan darsliklar to'plami.

"Maorij un-nubuvka fi madorij al-futuvka" ("Futuvvat pillapoyasida payg'ambarlik me'roji") Muniddin Farohiy Hirotiy vafoti 1501. Toshbosma 4 jild. Mumbay (Hindiston) Muhammadiy bosmaxonasi. Tili forsiy. 872 bet. 28x21. Muqovasi yo'q.

"Nodir ul-me'roj va bahr ul-asror", ya'ni "Me'roj durdonasi va sirlar dengizi". Shayx ul-olam Akbarobodiy 1044/1635-yilda ishlagan. Noshir: Hoji Siddiqxo'ja Xo'jandiy. Hindistonda Nulkishvar bosmaxonasida chop etilgan. Tili forsiy, hajmi 656 bet 33x21. Kitob butun saqlangan. Muqovasi bor, yashil kartondan. Payg'ambarimiz (S.a.v.)me'rojlar haqida oyat va hadis, rivoyatlar jamlangan.

"Sharhi Mullo Jomiy" ("Mullo Jomiyning Sharhi") Abdurahmon Jomiy. Hindiston Mustafoiy bosmaxonasi 1303/1885. 380 bet 33x24. Kitob butun saqlangan, muqovasi bor, yashil kartondan. Buxoro madrasalarida arab tili grammatikasi fanidan o'qitilgan darslik. "Sharhi Mulla Jomiy" asarini o'rganishning foydalarini sanab o'tar ekanmiz, ulamolar undagi qoidalarni va kitobda muallif bayon qilgan ma'nolarni tushunib yetib, undagi barcha masalalarni qalbiga joylagan kishi, albatta, ilmda yuqori martabaga Alloh taolonining izni bilan erishishini ta'kidlab o'tishgan.

"Majmua" (Madrasa darsliklari to'plami)

1. "Aqoldi Nasafiy ma'a hoshiyatiha";
2. "Hoshiyai Mavlaviy ala sharhi Xayoliy";
3. "Hoshiyai Mavlaviy Abdulhakim Siyolkutiy".
4. "Hoshiyai Mavlaviy Muhammad Qosim";
5. "Sharhi aqoldi Mavlaviy Ismatulloh". Toshbosma. Buxoroda 1900-yilda arabiyy tilda bosilgan bo'lib, 209-303-betdan iborat. Sahifa o'lchami 27x17 sm. Ismoil ibn Mustafo al-Kalanbaviy (1730-1790).

Istanbulning "Omira" bosmaxonasida 1307/1890 yilda arabiyl tilda bosilgan. Asar 526 bet(5–526-betlar) dan iborat bo'lib, sahifa o'lchami 24x16 sm. Islom e'tiqodi (aqida)ga oid alloma ad-Davvoniyning "Sharh al-Aqoid al-azudiya" asariga al-Kalanbaviyning yozgan hoshiyasi. Buxoro madrasalarida o'qitilgan darslik. Avvalidan 4 beti yo'q. Diniy-ilmiy asar.

Kitobning birinchi qismi to'liq emas. 209-303-betlar. Old muqovasi yo'q. Ushbu majmua Buxoro madrasalarida mantiq va aqid fanlaridan darslik sifatida o'qitilgan. Kitobning oxirida "Nikoh

xutbasi" hamda nikoh o'qish tartibi va odobi yozilgan qo'lyozma varaq mavjud. Diniy-ilmiy asar.

Xulosa o'rniда shuni aytish mumkinki, kutubxonadagi har bir asar biz uchun nihoyatda qiymatli va har bir asarni hozirgi kun manbashunoslari, tarixchilari, siyosatchilari, tilchilari o'rganishganda ulardan arzirli ma'lumot topa bilishlariga ishonchimiz komil. Shu o'rinda bir haqiqatni ham aytish joizki, asarlarning tabdil qilinishi esa alohida bir mas'uliyatni talab etadi.

Foydalilanilgan adabiyotlar

- Хусайн Ваиз Кошифий. Футувватномаи султоний. Ахлоқий Мұхсиний. – Тошкент, 2011
- "Ravzat us-safo fi siyat ul-anbiyo va-l-muluk va-l-xulafo" Mirxon
- Sharhi al-Jomiy kitobi. "Maktabat ul-Madiyana" nashriyoti, Pokiston.

Dilnavoz YUSUPOVA,
Alisher Navoiy nomidagi ToshDO'TAU
professori, filologiya fanlari doktori

ALISHER NAVOIY IJODIDA TARSI' SAN'ATI

Annotatsiya: maqolada lafziy san'atlardan biri bo'lmish tarsi' san'atining mumtoz adabiyotimiz, xususan, Alisher Navoiy ijodidagi o'mni tahlil qilingan. Maqola muallifi Alisher Navoiy garchi badiiy san'atlarga doir maxsus asar yozmagan bo'lsa-da, o'zining ko'plab nasriy asarlarida badiiy san'atlarga doir o'z qarashlarini bildirib o'tganligini ta'kidlaydi. Maqlolada tarsi' badiiy san'ati ham nazariy, ham amaliy jihatdan maxsus tadqiq etilib, mazkur san'atning sho'ri badiiy mahoratini ochib berishdag'i ahamiyatiga diqqat qaratilgan.

Kalit so'zlar: *ilmi badi', shakliy san'atlar, tarsi', ruboii, qofiya.*

Annotation: the article analyzes the role of the artistic technique of Tarsi in classical literature, in particular, in the works of Alisher Navoi. Although Alisher Navoi did not write a special work about artistic techniques, he emphasizes his views on this subject in many of his prose works. The article emphasizes both theoretical and the practical art of artistic research, and the importance of taking Tarsy in the disclosure of the poet's artistic skills.

Key words: *science of techniques, formal techniques, tarsi', quatrain (rubai), rhyme.*

Kirish. Musulmon Sharqi poetikasining tarkibiy qismalaridan biri nutqqa bezak beruvchi san'atlar, ularning o'ziga xos jihatlari, fikrni go'zal va mazmunli ifodalash usullarini o'rganuvchi soha – ilmi badi' bo'lib, uning asosini mumtoz she'riyat, ba'zan nasrda keng ishlatilgan va zamonaviy adabiyotda hozir ham qo'llanilayotgan badiiy san'atlар tashkil qiladi. Shundan kelib chiqib ilmi badi' sanoyi' ilmi deb ham yuritiladi.

Ilmi badi'ga doir dastlabki asarlar arab tilida yaratilgan bo'lib, ularga Ibn Mu'tazning «Kitob ul-badi'» (IX asr), Nasr binni Hasanning «Mahosin ul-kalom» (IX – X asrlar), Qudama ibn Ja'farning «Naqd ush-she'r» (X asr) asarlari kiradi. Ilmi badi' fors-tojik adabiyotshunosligida o'zining yuksak cho'qqisiga

ko'tarildi. Umar Roduyoniyning «Tarjumon ul-balag'a» (XI asr), Rashididdin Vatvotning «Xadoyiq us-sehr» (XII asr), Shams Qays Roziyuning «Al-mo'jam» (uchinch qismi, XIII asr), Vohid Tabriziyuning «Jam'i muxtasar» (XVI asr) kabi asarlar shu sohaga bag'ishlangan mumtoz asarlar sifatida alohida ahamiyatga ega. Turkiy tilda ilmi badi' masalalari nazariy jihatdan aks etgan dastlabki asar sifatida Shayx Ahmad Taroziyuning «Funun ul-balag'a» (1436 – 1437) risolasini keltirish mumkin. Risolaning uchinchi qismi badiiy san'atlara tahliliga bag'ishlangan bo'lib, unda 97 san'at turi haqida so'z boradi.

Ilmi badi'ga doir nisbatan mukammalroq asar Atoullohu Husayniyning «Badoyi' us-sanoyi'» (XV asr) risolasi bo'lib, unda ilmi badi' tarixida ilk marta